

Tuğçe MEÇ *

**SÂMIHA AYVERDİ’NİN İBRAHİM EFENDİ
KONAĞI ESERİNİ TARİHÎ ROMAN OLARAK
OKUMAK**

Öz

Sâmiha Ayverdi, *Tercüman* gazetesinde 1964 yılında neşrettiği ve aynı yıl İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı tarafından kitaplaştırılan eserinde meclis-i maliye reisi İbrahim Efendi ve çevresini konu edinmiş, olayların cereyan ettiği mekân olan konak ise Osmanlı Devleti’ni sembolize ederek devletin yıkılış süreci, konak ile özdeşleştirilerek verilmiştir. Biyografik nitelikleri ağır basan ve kurgusallığı asgari seviyede bulunan roman, Ayverdi’nin kendisinden önceki döneme geniş yer vermesiyle tarihî roman, şahit olduğu devirleri her yönüyle ele almasıyla dönem romanı olarak değerlendirilmeye müsaittir. Yazarın beyanları doğrultusunda bir hâtıra niteliği taşıyan eser; üslûbu, gerçek kişilerin bir kurgu çerçevesinde verilmiş olması ve yazarın belli bölümlerde kendi görüşlerini aktarmasıyla roman niteliği taşır. Eserde toplumun kültürel hafızasında yer alan dinî günler, kutlamalar, geleneksel yaşayış tarzı ve edep dairesi, toplumun yaşayış şekli canlı birer vesîka hâlinde sunulmuştur.

Bu makalede *İbrahim Efendi Konağı* eseri, anlatılan dönemler ve yazarın tarihe bakış açısı etrafında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Efendi Konağı, Sâmiha Ayverdi, tarihî roman, dönem romanı, Osmanlı Devleti.

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi. mectugce@gmail.com

READING THE WORKS OF SAMİHA AYVERDİ'S *İBRAHİM EFENDİ KONAĞI* AS A HISTORICAL FICTION

Abstract

Samihya Ayverdi's book, which was published serially in 1964 in *Tercüman* and in the same year her book was published by İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı. It is mentioned about the subject of finance minister İbrahim Efendi and his circle. The mansion, where the events took place, symbolized the Ottoman Empire and the process of the collapse of the state was identified with the mansion.

The novel, which dominates biographical qualities and has a minimum of fictionality, can be considered as historical fiction because Ayverdi gives a wide space to the period before her birth. Likewise, it is suitable to be regarded as a period fiction by considering every aspect of the periods it witnessed. According to the author's statements, this book is a book of commemoration. The style of the author is a novel because of the fact that the real persons are given within the framework of a fiction and the author conveys her views in some chapters. In this book, religious days, celebrations, traditional lifestyle in the cultural memory of society are presented in a live scene.

In this article, the described periods in *İbrahim Efendi Konağı* and the author's point of view around the history has been evaluated.

Keywords: *İbrahim Efendi Konağı*, Samihya Ayverdi, historical fiction, period fiction, Ottoman Empire

Giriş

Sâmiha Ayverdi'nin Sultan V. Mehmed Reşad ve VI. Mehmed Vahdeddin dönemlerini zaman olarak ele aldığı eseri, zaman zaman Osmanlı Devleti'nin yükseliş devirlerini zaman zaman Ayverdi'nin şahitlik ettiği son dönemlerini ele almasıyla hem tarihî roman hem dönem romanı olarak değerlendirilebilir.

Tarihî romanın türünün ilk örneklerinin verildiği zamanlardan günümüze dek romanın tarihe ışık tutan bir unsur olup olmayacağı, tamamen kurgusal olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği gibi pek çok soru işaretini de beraberinde getirmiştir.

Tarihî roman her şeyden önce edebî bir eser, bir "roman"dır. Gerçeği tamamen yansıtmaya iddiasında bulunan edebî eserlerde dahi yazar muhayyilesi devreye girer; artık anlatılan unsur bir tarih vesikası değil, bir kurgudur.

"Tarihsel roman, Döblin'in imlediği roman niteliği başta gelmek üzere, herhangi bir tarihsel dönemi ya da olayı gerçeğe yakın, ama sanatsal bir biçimde aktaran bir roman türüdür." (Göğebakan, 2004: 15).

Ayverdi'nin romanının bir kısmını oluşturan tarihî hususlar dışında bir de tanıklık ettiği yahut tanıklık edenlerden dinlediği tarih sahneleri vardır ki bu kısım dikkate alındığında eseri devir romanı olarak tanımlamak mümkündür.

“Tarihsel roman yazar(ı) çoğunlukla kriz niteliği taşıyan olay ve dönemlere yönel(ir)”. Ayrıca Sadık Tural’a göre “konunun tamamlanmış ve zaman mührünü yemiş olması” da tarihsel romanın belirleyici özelliklerindedir” (Göğebakan, 2004: 15). Devir romanındaysa ele alınan dönem, tanık veya tanıklarla şekillenir. Bir dönemi görmüş, yaşamış kişi, doğrudan eser kaleme alabileceği gibi tanıklık eden kişi ya da kişiler dinlenerek de bir metin yazılabilir.

Tarihî Perspektifte *İbrahim Efendi Konağı*

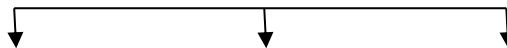
Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*’nda yakın çevresini ve akrabalarını XIX. asrın ikinci yarısı ile XX. asrın ilk yarısının toplumsal olayları çerçevesinde anlatır. Zaman zaman bir kişiden ya da bir objeden yola çıkarak Osmanlı tarihinin derinliklerine uzanan tarihsel değerlendirmelerde bulunur. Ayverdi’nin Ken’ân Rifâî hazretleri ve onun madde ile mânâyı bütünleyen tasavvûfî anlayışı ile tanışması, dayısı Dr. Server Hilmi Bey vesilesiyledir ki eserde ilk gençlik yıllarına ait olduğu anlaşılan bölümlerde bu husus da dikkat çeker.

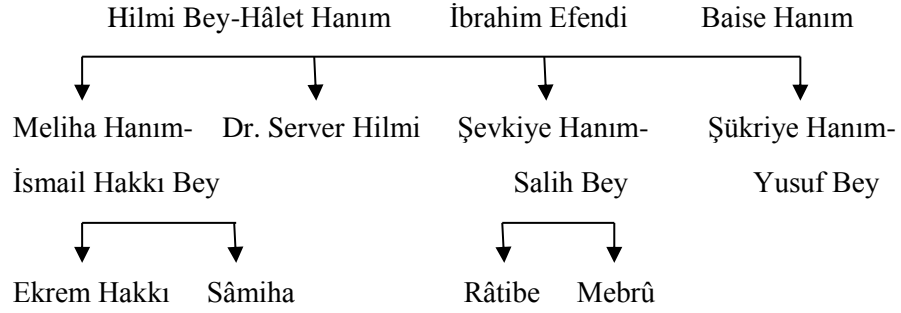
“Gerçekten de Hilmi Bey’in genç oğlu Server Bey günün birinde parlak bir hekim oldu. Fakat onun hayat kaderi, yalnız beden ârızalarını şifâlandırmakta kalmayacaktı. Bu genç ve ilâhî güzellikte olan adam, dünya içindeki dünyâyı keşfedip bu âlemin kânunlarını yardıma çağırarak, kendi kendisinin efendisi, hâkimi, emîri olacak(tır).” (Ayverdi, 2015: 76)

Ayverdi ile ilgili bu temel husus bilindikten sonra romanın ele aldığı temel mesele daha net anlaşılacaktır. Ayverdi’nin zihin dünyasında madde ve mânâyı “bir kuşun iki kanadı”na benzer ve kanatlardan birisinin yokluğu yahut marazî varlığı, kuşun uçmasına engel olacaktır (Ayverdi, 2013: 237). Maddenin katı ve herhangi bir darbeye yıkılmaya meyyl yapısı küçük çerçevede konak, geniş perspektifte Osmanlı Devleti üzerinden eserinde tamamına yayılan konuyu teşkil eder. Batılılaşmayla birlikte özünden kopan, İslâm tasavvufuna sırtını dönerek Batı’yı her yönüyle taklîde çalışan anlayış, Tanzimat ile birlikte Müslüman-Türk topraklarında kendisini göstermiştir. Devletteki bu içi boşaltılmış anlayışın çöküşü getirmesiyle konağın elden çıkışının menşesinde aynı hususiyetler dikkat çeker. Klasik İslâm anlayışından uzaklaşan bireylerin oluşturduğu âile yapısı da eski ulviyetini yitirmiş, sathî büyüyen nesiller dolayısıyla mânen çöken konağın maddeten çöküşü de nihâî netîce olmuştur

Roman Kişilerinin Tablosu:

Tüccar Ali Bey-Fatma Hanım

Gediz'in ileri gelenlerinden tiftik tüccarı Ali Bey'in oğlu olan İbrahim Efendi, ailesinden de büyük bir mirasa sahip olmasının yanında, uzun seneler meclis-i maliye reisliği yapmıştır. Kışları Şehzadebaşı'ndaki konakta, yazları da Çengelköy'deki köşkte geçirmektedir. Pek çok çalışanı bulunan konak, çevrede tanınan ve herkesin hayran olduğu bir binadır. İbrahim Efendi, çocukları ile gösterişli bir yaşam sürmektedir. Kardeşleri, Hilmi Bey ve Baise Hanım ile birlikte iki kızı Şükriye ve Şevkiye Hanım ve damatlarından oluşan geniş bir ailesi vardır. Fakat büyük damadı Salih Bey, onun mirasını elde etmek için her yola başvurmaktadır. Diğer damadı Yusuf Bey ise rahat yaşayışı tercih eden, rind-meşrep, sanat ve mûsikîyle alâkalı ve Salih Bey'e göre daha iyi niyetli biridir. Bohem bir hayat yaşamaktadır. Karısının huysuzluklarına katlanamadığı için intihar eder.

İbrahim Efendi konağında aynı debdebeli hayat sürüp gitmektedir. Eğlence ve düğünlerle pek çok kişinin gelip gittiği konakta selamlık, harem ve konağın diğer bölümleri canlılık içindedir. Romanda bu eğlenceler ve özel günler uzun uzun tasvir edilir, kültürün her alanındaki değişim mukayeseye başvurularak ortaya konur. Bir gün İbrahim Efendi kalp krizi geçirir ve vefat eder. Konağın idaresi büyük kızı Şevkiye Hanım'a kalmıştır. Para hırsıyla yanıp tutuşan Salih Bey, İbrahim Efendi öldüğü hâlde servete dokunamadığı için konağı terk eder. Artık servete yaklaşamayacağını anladığından, usanmıştır.

Devrin değişmesi ve sosyal hâdiselerin ardından konağın gelirleri azalmaya başlar. Yeni kâhya Zâim Bey, Şevkiye Hanım'ın idârî ve mâlî işlerden anlamadığını fark ederek onu yönetimi ele geçirir. Şevkiye Hanım ve Şükriye Hanım avukatlara giderler, kalan mücevherlerini de avukat parası olarak harcarlar. Zaim Bey'in kaçışının ardından ona dava açmak için bir avukat bulurlar, avukatın çabaları neticesinde Şifa'daki konak Zaim Bey'in elinden alınır fakat avukatın işgüzarlığıyla konak avukatın üstüne geçer. Nihayetinde avukat, bütün mal varlıklarını kaybeden iki kardeşe, konağın çatı katında kalabileceklerini söyler. Çok sıkıntılı bir süreden sonra kayınbiraderleri eczacı Sedat ve Ekrem onlara yardım ederler ve Fatih'te bir ev kiralarlar. Bakımlarını da üstlenip yanlarına onlarla ilgilenmesi için bir kadın tutarlar. Fakat bir süre sonra bu kiralık evde Şükriye Hanım vefat eder. Ardından yalnız kalan ve bir gece düşerek felç geçiren Şevkiye Hanım dört sene yatağa mahkum olur, zamanla akli melekelerini kaybeder ve vefat eder. İstanbul'un bir devri de böylece kapanmış olur.

Ayverdi, bu eserde halayıkları, kalfaları, aççıları, terzileri, bahçıvanları, cariyeleriyle kendi içinde âdeta küçük bir devlet olan konağın yenilikler ve savaşlar neticesinde maddî-mânevî yapısının bozulmasını okura sunmakla kalmaz, bir devrin, klasik

İstanbul aristokrasisinin de nasıl çöktüğünü verir. Bunun yanında, küçük bir devlet mahiyetinde olan konağın adım adım elden gidişyle Osmanlı Devleti'nin çöküşünün sembolize edildiği görülmektedir.

“Konağın iflası, mücerret ve mevzii bir hadise mahiyetinde bulunsaydı, nihayet tesiri, çevresini aşmayan ve en sağlam cemiyetlerde bile vakit vakit zuhur eden bir hastalık mihrakı olarak mütalaa edilirdi. Halbuki mühim olduğu kadar hazin de olan, konağın ölüm tarihiyle, kolosal bir medeniyetin ölüm tarihinin de aynı zaman tesadüf etmiş olmasıydı. Evet, İbrâhim Efendi Konağı'nda rengiyle, şekliyle, kokusuyla o sayısız o hesapsız çiçeklerden bir çiçek açmış olan İstanbul medeniyeti de, bu arada son nefesini vermiş ve tarihin hafızasına mal olmuştu. İşte asıl zeval bulan, asıl inkıraz eden buydu.” (Ayverdi, 2015: 429).

Kazım Yetiş, Sâmiha Ayverdi'nin bu eserle Osmanlı'nın siyasî durumunu yansıttığını; yıkılışın iç ve dış sebeplerini analiz ettiğini, son iki asırlık çözümlüşün Türk kültür hayatında açtığı ve açacağı yaraları işaretlediğini belirtir. (Yetiş, 1993: 45)

Ayverdi, eserin takdim kısmında “Bu kitap ne bir hikâyedir ne masal ne de roman... zamânı, mekânı, vak'aları, şahısları, isimleri hattâ vak'aların seyri, sırası ve detaylarının yüzde doksanı ile otantik ve yaşanmış bir devrin, gerçek ve yaşanmış bir hayat tablosudur.” der (Ayverdi, 2015: 7).

Ayverdi, eserdeki yüzde onluk müdahalesini ise Fevziye Abdullah Tansel'e yazdığı mektupta belirtir.

“İbrâhim Efendi Konağı' isimli kitap ise, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son saltanat yıllarına, hem de âilemizin bir koluna ayna tutan gerçek bir dramdır. İbrâhim Efendi annemin amcası, Şevkiye ve Şükriye hanımlar ise amcazâdeleridir. Semt, mekân, âilenin hayat tarz ve üslûbu, cemiyet münâsebetleri, şahıslar isimler otantiktir. Yalnız, rolleri meş'um üç kişiyi teshir etmemek için, adlarını değiştirmek suretiyle Asaf'ı Âsım; Nâîm'i Zâîm; Reşad'ı da Fuat yaptım. (...)

Netice olarak demek istediğim şu ki, bu kitapda hayâl mahsulü denecek hemen hiçbir çizgi yoktur. Aile bağlarımız yüzünden büyük amcamız İbrâhim Efendi'nin konağı ile bizim evin arasındaki münasebet çok sıkı idi. En küçük yaşımdan itibaren çocukluk hâfizam, muhitimden devamlı olarak fotoğraf çekmiş olacak ki, sonradan bunlar idrâkimde developpe olarak (gelişerek) kağıda döküldü ve ortaya ‘İbrâhim Efendi Konağı' isimli kitap çıktı.” (Binark, 2005: 354).

Görüldüğü üzere eseri romandan ziyade hâtıra olarak nitelendirmek, yazarın beyanları doğrultusunda daha uygundur fakat bu hâtıra belirli bir kurgu dâhilinde ve insan eylemleri odağında aktarılır. Yakup Çelik, yazarın, tarihsel olmayan insan eylemlerini hayal dünyasında canlandırdığını ve tarihî romanlarda insanî boyutun ortaya çıkarılmaya çalışıldığını belirtir (Çelik, 2002: 50). Bu tanımdan hareketle, insânî odağın baskın olduğu eser, bilimsel açıdan tarihî roman olarak okunmaya müsaittir.

Eserde pek çok mukayeselerle insanın yapıp etmelerinden ve fikrî yapısından yola çıkarak kadim ve modern olanı değerlendiren Ayverdi, görüşlerine toplumun ve konağın düzeninin yapıtaşı mahiyetinde olan kadın mukayesesiyle başlar. Ayverdi, değişen toplum şartları, medenîleşmeyle bir olduğu zannedilen Batılılaşma, millî-manevî konularda yaşanan travmalar, “devam” zincirinin kopması neticesinde oluşan yeni kadını tenkit etmiş ve onu cemiyetin müttekâmil devirlerinin kadınına nispetle zayıf, pasif ve âciz bulmuştur:

“Eski devrin şehirli kadını da, köylüsü gibi memleketin aktif elemanlarındandı. En hoş, bir inandığı ve inancı yolunda can feda edecek azmi ve feragati vardı. Ebe kadın, çocuğunu kundağını genç lohusanın kucağına verirken, ana daha bu konca dudaklar ilk sütü almadan: ‘Ya gazi ol, ya şehit!’ diyecek bir vatan ve iman aşkından yoğrulmuş kahraman gururu ile salâbetli ve kararlı idi. Hâlbuki şimdi, vatan da iman da bu yeni kadın tipi için mühimsenmez, vakti geçmiş bir masal artığından başka bir şey değildi. Artık onun çocuğunu kendi değil, dadılar, sütanneler ve bilhassa mürebbiyeler büyütüyordu. Analık onun için sadece bir fantezi, bir gurur vesilesinden ibaret kalmıştı.” (Ayverdi, 2015: 227).

Eserde kalfaların yetiştirilmesiyle de bir kültür vesikası sunulur. Farklı yerlerden câriye olarak gelen ve konağa alınan kalfalar burada günlük işleri bir üslup içinde yapabilmeyi öğrendikten başka, çeşitli sanatları, el işlerini de öğrenirler.

“Bu, her biri birer peyzaj gibi renkli çiçekli yorganlar da gene kalfaların odasında işlenirdi. Cesim bir gergefin bazen dört başına, bazen iki başına geçen genç halayıklar, kullanmaya kıyılmayacak bu örtüleri bu yorganları bu yastık başlarını haftanın muayyen günlerinde gelen nakış ustalarının nezâretinde işlerlerdi.” (Ayverdi, 2015: 47)

Kalfalar bu konak hayatında öğrendikleri düzeni evlilik çağları gelip kendi evlerine çıktıklarında da devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla belli bir kültür birikimi nesilden nesile bu şekilde aktarıldı. Fakat yabancı dadıların, mürebbiyelerin çocuk eğitiminde görev almalarıyla ve kalfalık müessesesinin yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla bu kültür birikimi de ortadan kalkmıştır.

Eserin tarihî roman olarak okunmasına imkân sağlayan bir diğer hususiyeti ise İstanbul’da gündelik hayata değinmesi, geçmiş zamanın hayat sahnelerini ve edep dâiresini bütün gerçekliğiyle yansıtmasıdır.

“İstanbul; güngörmüş, eyyam sürmüşlüğü zarafeti ve kıvraklığı ile kendine mahsus bir âdetler zincirine sahiptir. Senelerce, hatta asırlarca işlenen bu seviyeli yaşayış tarzının bütün incelikleriyle yansıdığı mekânların başında ise konaklar gelir.” (Dayanç & Alan, 2008: 89). Bu bağlamda, eserde en geniş yer verilen hususlardan bir diğeri konak âdâbı, sofrâ âdâbı, misafirlik, Ramazan ayı etkinlikleri ve ibadetlerini içeren kısımdır. Bu bölümler, roman kişileri bulunmayan, muhayyilenin asgarî seviyede tutulduğu birer tarih vesikası mâhiyetindedir.

“Ramazan’da zengin, orta hâili hatta fakir, herkesin kapısı ve sofrası herkese açıktı. Akriba ve yakın dostlar arasında, davetsiz olarak iftara gitmek, bir saygı ve nezâket kaidesi idi. Buna mukabil akrabalık, ahbaplık ve komşuluk münâsebetleri gereğince yapılan iftar davetleri de gene, davet

edilene karşı davet edenin alâka, itibar ve saygısının bir nişanesi demektir. Onun için bir yandan eşi dostu, hısımlı akrabayı ağırlamak, bir yandan fakiri fukarayı kollamak için kurulan iftar sofraları, Kadir Gecesi'ne kadar devam eder ve böylece otuz Ramazan İstanbul'unun kapısı açık bulunurdu.

...

Çerez faslı bittikten sonra iftarlıklar toplanır, keyfe göre bir veya bir kaç türlü çorbadan, isteyen istediğini alır, bu iş de tamam olduktan sonra kıymalı ve pastırmalı yumurta tepsisi ortaya gelirdi. Fakat yalnız iftarlıkla bile doyulabilecekken, yumurtadan sonra etler, sebzeler, börek, tatlı ve meyveler, sırasıyla konup kalkardı. Oldu olası mutfağı ile damağı arasında sıkı bir münâsebet kurmuş olan bu ecdat mirası boğaz düşkünlüğü, bilhassa Ramazan aylarında alabildiğine at koşturur, mevsimine göre değişen oruç saatlerinin açılığını, nakil gibi donattığı sofralarla karşılardı.

...

Ramazan ayında İstanbul'un hemen her konağının bir köşesi, bir çeşit mescit hâline konurdu. Otuz Ramazan, teravih kıldırarak üzere güzel sesli bir imam tutulur ve konak halkından başka, civardan isteyen herkes, camiye gidecekleri yerde buraya gelebilirlerdi.

İbrahim Efendi'nin konağı da gelenek icâbı bu teamüle uygun hareket ederek, selâmlığın büyük salonunu teravih namazına tahsis ederdi. Hareme geçen mâbeyn kapılarının önüne birer paravana konur ve her iki salona da sırma, kasnak, anavata, dival işlemeli ipek arakiye ve yazma seccadeler serilirdi. Her iki rekâta salâvat getiren güzel sesli müezzinler ve ilâhîcilerin de iştirakiyle sabâdan bestenigârdan hicaz ve acemaşirandan ilâhîler okunur mağfîret ayının bu toplu ibâdeti ile yürekler yumuşar, bir hafiflik, bir huzur ufkuna doğru kayan gönüller, iyilik kabulüne ve güzellik zuhuruna elverişli bir zemin hâline gelirdi.” (Ayverdi, 2015: 102-107)

Eser, hâtıra olarak yazılmış olsa da yazarın kendi düşüncelerini belirttiği, fikir yazısı niteliği taşıyan bölümlerde pek çok konuya değinilir. Bu bölümler yazarın kendi fikirleri olduğu kadar devrin belli bir kesiminin bakış açısını yansıtmaya bakımından da önem arzeder. Yazar, okuru bilinçlendirmeyi amaçladığı konularda müspet ve menfî görüşlerini vererek mukayeselerde bulunur. Bunların başında doğu-batı meselesi gelir.

Sâmiha Ayverdi, eserin başında, yüzünü Batı'ya dönen ve kendi köklerini çürütmeye azmeden Tanzimat medeniyetinin karşısında tutucu bir muhafazakârlık anlayışında, vatana ve millete ses çıkarmayan bir toplum istemez. Bunun yerine uyanık olan, kendisini savunan, sahip olduğu değerleri geleceğe taşıyan bir toplum arzusundadır.

“Halbuki bu sırada millî ve târihî esaslara kıyasıyla balta sallayan Tanzimat zihniyetinin karşısında, târihî mantaliteden hareket eden şuurlu, realist ve uyanık bir mukâvemet cephesinin mevcûdiyetine ne büyük ihtiyaç vardı.” (Ayverdi, 2015: 21)

Batı, zamanla Şark'a sirayet etmiş, gelenek görenekleri ortadan kaldırmış, “en fenâsı kendi kendine düşman edip bir fikir ve duygu kararsızlığının şaşkınlığı içinde bırakmıştı.” (s.65) Görünüşte yükseliş zamanlarındaki kadar değilse de bütün ihtişamıyla ayakta duran Müslüman Türk devleti, esasen Batı ile temasların kurulduğu zamanlardan beri her yüzyılda mânâsından biraz daha kaybederek maddî varlığının son devirlerini yaşamaktadır.

Ayverdi, Garp'ı huzursuz ve talepkâr olarak nitelendirirken bunların Garp'ı maddenin hâkimi konumuna getirdiğini belirtir. Mensubu olduğu Şark medeniyetine de bir eleştiri getiren yazar, dış tabiatla ilgilenmeyip yalnızca iç dünyasıyla alakadar olan Şark'ın bu durumunun, onu gevşekliğe ve atalete ittiğini söyler fakat Garp'ı yıkacak olan şey de “maddeye şehvetle sarılmış olması”dır (Ayverdi, 2015: 114-115).

Batılılaşma ile birlikte kendisine ait değerlerden taviz veren Şark dünyası, Doğu ve Batı unsurlarını mezcetmek istiyorsa da modernleşmenin bir gereği olarak yerel olan tamamen silinmek suretiyle, Batı'ya entegre olunmaya çalışılmıştır. Bu hâl devrin insanında da bir bunalım, bir “medeniyet krizi”ne yol açmıştır. İbrâhim Efendi Konağı'nda bu bunalım Râtibe üzerinden verilir. Bir yanı sıra “gönül açıcı” taraflarını gördüğü Batılılaşma hareketlerine kapılmak üzereyken diğer yandan içinde doğduğu medeniyetin letâfetine sıkı sıkıya bağlıdır.

“Halbuki Beyoğlu'ndan esen hava, böyle bir uzlaşmayı asla kabul etmiyor, bayramıyla, seyranıyla, düğünü derneği, dîni îmânı, geleneği göreneği ile eskiden kalma ne varsa bir kalemde silip süpürmek istiyordu. İşte bu yüzden küçük Râtibe, bir Habeş güzeli olan Mâil Kalfa'nın ve Türkçe hocası Mihriye Hanım'ın, daha küçük bir çocukken dağarcığına koydukları yerli ve mânevî kıymetleri ne terk edebiliyor ne meydana çıkarabiliyordu.” (Ayverdi, 2015: 162).

Yaşı ilerledikçe yerli ve millî olana ilgisi artan Râtibe, aile fertlerinin onu mutlu etmek Beyoğlu'na çıkarma tekliflerini şiddetle reddeder, huzur bulduğu mekânların başında Hilmi Bey'in ve evlenip konaktan ayrılan kalfaların evleri gelir. Bunun sebebi, Râtibe'nin bu evlerde kadîm ve aslına uygun bir şeyler bulmasıdır.

Osmanlı Devleti ile konak arasında bir benzerlik kuran Ayverdi için “devrinin irfanına ve son haddini bulmuş zevkine birer şahit” olarak tanımladığı köşkerin yanında, konaklar da onun için “minyatür imparatorluk”tur ve devletin disiplinindeki, ekonomisindeki, birliğindeki bozulmayı İbrahim Efendi'nin konağındaki bozulmayla özdeşleştirerek büyük imparatorlukta inkırazı minyatür imparatorlukta simgeleştirerek verir:

“Tek ahçıyla tek uşak kalmış olan konakta artık selâmlık masrafı diye bir şey yoktu. Atlar zaten gitmiş, arabalar da satılmış, harem ağaları ve ayvaz ölmüş, Faik Ağa da dahil, ağaların bir kısmı memleketlerine dönmüş, bir kısmı da başka kapı bulmuşlardı. Haremde de bir hayli kısıntı yapılmıştı. Artık daimi terziler vardı, ne kâhya kadınlar, ne dalkavuklar ne de kendiliklerinden gelip, bir aydan bir yıla kadar misafirlikleri devam eden Hacı Sabire Hanım'lar, Şirin Bacı'lar, Su Yolcunun Lebibe Hanım'lar gibi Gedikliler kalmıştı. Amma hala da, kaderlerine hanımlarının kaderlerine

bağlamış bir halayık kadrosu mevcuttu ki, ne atılır ne satılırdı. Esasen birçoğu da yaşlanmış, başka taraflara kapılanacak zamanları geçmişti.” (Ayverdi, 2015: 203).

Konağın tıpkı Osmanlı Devleti gibi artık yalnızca satıhta kalan, geçmişten gelen süslerden ibaret olan varlığı mummyayı andırmaktadır:

“Aslında konak artık bir mummyadan ibaretti. Gerçi hâlâ giyimli kuşamlı idi. Yıldızlı kornişlerden sarkan pelüş farbelalar Şiraz’ın, İsfahan’ın, Tebriz’in tezgahlarından çıkmış olan halılar; Viyana şaheserleri konsollar, dolaplar, İngiliz yemek odaları; Fransız stili salonlar hep yerli yerindeydi. Fakat bir mummyanın eli kolu nasıl kımıldamazsa, bunlar da sanki bir ölünün üstündeki tezyinat gibi hareket imkânını ve mânâ kabiliyetini kaybetmiş bulunuyordu.” (Ayverdi, 2015: 384-387)

Yazar, bu çöküşün yalnızca konakla ilgili değil, bütün bir tarihin ve medeniyetin de çöküşü olduğunu belirtir:

“Konağın iflası, mücerret ve mevzii bir hadise mahiyetinde bulunsaydı, nihayet tesiri, çevresini aşmayan ve en sağlam cemiyetlerde bile vakit vakit zuhur eden bir hastalık mihrakı olarak mütalaa edilirdi. Halbuki mühim olduğu kadar hazin de olan, konağın ölüm tarihiyle, kolosal bir medeniyetin ölüm tarihinin de aynı zaman tesadüf etmiş olmasıydı. Evet, İbrahim Efendi Konağı’nda rengiyle, şekliyle, kokusuyla o sayısız o hesapsız çiçeklerden bir çiçek açmış olan İstanbul medeniyeti de, bu arada son nefesini vermiş ve tarihin hafızasına mal olmuştu. İşte asıl zeval bulan, asıl inkıraz eden buydu.” (Ayverdi, 2015: 287).

Sonuç

Sâmiha Ayverdi’nin gelenek ve şifahî kültür üzerinden yola çıkarak Osmanlı Devleti’ni, tarihi, toplum kültürünü, ibadeti ve hakiki imanı; modernleşme süreciyle birlikte bunların yavaş yavaş çöküşünü minimal düzeyde bir konak etrafında anlattığı hatıra-roman denebilecek ve otobiyografik okumaya imkan sağlayan eseri *İbrahim Efendi Konağı*, İbrahim Efendi’nin ailesinin ve atalarının tarihlerinden, Osmanlı’nın yükseliş devirlerinden, o devirlerin sosyo-kültürel ve tarihî yapısından bahsetmesiyle tarihî roman olarak kabul edilebilir.

Eser tarihî gerçekliğe tamamen bağlı kalmakla beraber tarihî olaylar silsilesinden ziyade insanı ve bu insanın yapıp etmelerinden müteşekkil bulunan âdet, gelenek, görenek ve kültür unsurlarını da ele alır. Bu unsurların başında teşrîfat kuralları, Ramazan ve bayramlar, ibadetler, eğlenceler, devrin gündelik hayatının konak hayatında ve halk arasında tezâhürü, kalfalık müessesesi gibi konular gelir.

Tarihî gerçekliğe bağlı kalınmakla birlikte bu gerçeklik ve zaman algısı, eserde “flashback”lere yer verilmesi ve zamanın genişletilmesiyle kurgusal bir nitelik taşır.

Yazar, belli bir dönemin fikrî yapısını aksettirdiği ve kendisinin de temel meseleleri arasında bulunan yenileşme, Tanzimat zihniyeti, gelenek ve modernizm, Doğu-Batı gibi konulara değinir.

Eserde, tarihî ve kültürel hayattan manzaralar sunulmasının yanında, bunların insan merkezli bir bakış açısıyla ele alınması dolayısıyla da tarihî roman niteliklerini hâizdir.

Eserde I. Dünya Harbi yıllarında küçük bir kız çocuğu olan ve sonraki zamanlarda Şevkiye Hanım'a yardım götüren genç kız olarak görülen kişi Sâmiha Ayverdi'nin bizzat kendisidir. Şahitlik ettiği devirleri anlattığı göz önüne alındığında, eseri dönem romanı olarak okumak mümkündür.

Kaynakça

- Alan, Selami (2005), "Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Üç Temel Mekân: Konak, Köşk ve Yalı.", Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ayverdi, Sâmiha (2013), *O da Bana Kalsın: Anketler, Röportajlar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, Sâmiha (2015), *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Binark, İsmail (2005), *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Çelik, Yakup (2002), "Tarih ve Tarihi Roman Arasındaki İlişki-Tarihi Romanda Kişiler", *Bilig*, 22, 49-66.
- Dayanç, Muhammet; Alan, Selami (2008), "Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Konak Hayatı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8 (1), 77-94.
- Gögebakan, Turgut (2004), *Tarihsel Roman Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırzioğlu, Banıççek (1990), "Samiha Ayverdi'nin Hayatı-Eserleri.", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yaşar, Hüseyin (2016), "Sâmiha Ayverdi'de Doğu-Batı Medeniyeti Meselesi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 195-211.
- Yetiş, Kazım (1993), *Sâmiha Ayverdi, Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

